

halve bolletjes, eveneens van haarlijntjes voorzien; vanop een dopje aan beide hoeken van de linkeromtreklijn ontspringen krullijnen tot in de marge; enkele opvallende ornamenten: op f. 21r is de letter rechts achtereenvolgens met kolven en booglijnen afgebied, op f. 90r werden in het rechterbuitenbeen vijf met stippels bezette harten onder elkaar uitgespaard; op f. 113v, 120r, 125v (zonder buitenpenwerk) en 149r zijn de letters opengewerkt met langgerekte S'en in spiegelbeeld; – b. andere initialen zonder binnen- en buitenpenwerk (overwegend blauw, twee tot vijf regels hoog) zijn eenvoudig opengewerkt o.m. met de voornoemde S'en (f. 37r, 86r, 89r, 156v, 217r, 235r, 238r, 256r); twee rode O-lombarden, twee regels hoog, vertonen links en rechts een uitgespaard oogje (f. 49r, 249v). In 1938 was het handschrift zonder band. De huidige band, donkerbruin gemarmerde perkaline op kartonnen borden, is vóór juni 1941 aangebracht, want op de voorzijde van het tweede 'moderne' schutblad voorin noteerde D. A. Stracke: *Een dubbel? afschrift v.d. hs. berust in 't archief* [handtekening] 5/6/41³⁴. Achterin op de voorzijde van het eerste schutblad, een ingeplakt erg vuil stukje perkament dat waarschijnlijk als omslag heeft gediend, schreef de vroeg-20ste-eeuwse bezitter met inktpotlood: *P. Jos Jansen | Pastoor | Geisteren* (Geysteren in het Land van Kessel, prov. Nederlands-Limburg)³⁵.

LIT. – D. A. STRACKE, *Een devote week-oefening tot het H. Hart van Jesus*, Ons geestelijk erf, 12, 1938, p. 195-208: uitgave van f. 21r-37r³⁶. ID., *Over het Cuelsche Pater Noster*, Prosper Verheyden gehuldigd ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag 23 October 1943, Antwerpen, 1943, p. 83-99: uitgave van f. 72v-85v. ID., *Vereering van het Heilig Aansich in de Nederlanden*, Ons geestelijk erf, 19/1, 1945, p. 238: uitgave van f. 89r-89v, p. 239. St. AXTERS, *De Zalige Heinrich Seuse in Nederlandse handschriften*, Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag (1366-1966), ed. E. M. FILTHAUT, Köln, (1966), p. 350: betr. f. 168r-215v. ID., *Bibliotheca Dominicana Neerlandica (1224-1500)*, Louvain, 1970, p. 188: betr. f. 168r-215v, p. 276-277: betr. f. 120r-125r (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 49).

Neerl. 23 (olim 23, Q). GEBEDEN EN OEFENINGEN. – Brabant, einde 15de eeuw, ca. 1500 en ca. 1515.

INHOUD. – [1] F. 1r-1v *Regula et vita caste virginis Cecilie hec fuit scilicet secundum litteras sui nominis septem habens rubricas* (Cllicio et ieiunio membra virginea domare. sensus quoque interiores et exteriores a carnis petulancia et delectamentis refrenare). [2] F. 1v-3r *Dese navolghende puntkens metter herten ouerdacht dicwile ende metten monde ghesproken sijn van wonderlijcker grooter cracht Bernardinus oefeninghe* voor elke dag van de week (O Suede here jhesu xpriste doet mi v minne vierchlijc. suetelijc wijselijc ende sterkelijc Amen). [3] F. 4r-41r Henricus Suso, *Honderd Artikelen van de Passie* (redactie VI volgens DOLCH, p. 76). [4] F. 42r-53r *Vander passien ons heren des vrydages* (Om dat vten heileghen leuen ons heren ihesu xpristi ende wt sijne

³⁴ Er bestaat van dit handschrift inderdaad een dubbel afschrift van de hand van B. Spaapen, s.j. († 1977): een transcriptie in machineschrift met doorslag, voorlopig bewaard als hs. 423.

³⁵ J. W. W[OLTERS], *Recherches sur l'ancien Comté de Kessel et sur l'ancienne Seigneurie de Geysteren*, Gand, 1854.

³⁶ De mededeling op p. 195 dat de 'korte' *Doornen Croon* uit dit handschrift in *Die dorne Croene ons Heeren*, ed. D. A. STRACKE, Antwerpen, 1929 p. 10-11, 18-29 (Bloemen van Ons geestelijk erf, 4) werd gepubliceerd is foutief. Het betreft integendeel de uitgave van de 'lange' *Doornen Croon* uit hs. M5 (heden voorlopig hs. 26, f. 127r-135r) in het voornoemde werk (p. 11-15, 30-53). Geen van beide redacties is trouwens in het hier besproken handschrift vertegenwoordigd.

ghebenedider passien alle volcomenheit der duechden comt). [5] F. 53r-58r *Vanden lesten ordeel des saterdages* (NV keert v inwindeghe ogen ten strenghen ordeel dat god ouer alle menschen ten lesten daghe scherpelijc sal gheuen). [6] F. 58r-65r *Vanden heileghen sacramento te ontfane* (Om dat bouen alle gauen ende alle sacramenten sonder eneghe ghelikenesse gaet dat heilighe sacrament des lichaems ons liefs heren ihesu xpristi). [7] F. 65v-66v *Leest dit alstu onsen here ontfane heues* (DAnck lof weerdicheit gheue ic di O moghende here vader almechtich ewich god dattu di ghewerdicht heues mi onwerdeghe sonder ghesont te maken metten preciosen lichame ons heren ihesu xpristi). [8] F. 66v-69r *Hier nae volgen sente gregorius gebeden daer van Julius die tweede paeus dat negenste gebet gemaect ende alle die aflaten gedobbeleert heeft ... aflaets. verleent van vele paeussen* (= O Domine Jhesu Christe, adoro te in cruce pendentem / grote overeenkomst met INDESTEGE, p. 96-97; z.o. ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebeth.*, p. 36, nr. 3 sub f. 201r en p. 348; BOOT, p. 324, 332, 345, 364). [9] F. 69v-70v *Tot onsen here Jesum gebet* (O Here Jhesu hertelike vertroester alre bedructer herten. O mijn alre liefste here vol ontfermherticheiden ende mynnen). [10] F. 70v-71v *Om die zielen te troesten. Hester xij. gevolgd door Numeri.xx^o*. [11] F. 71v-73r *Een deuote oracie tot onsen heiligen engel diemen tsauonts ende smorgens lesen sal tegen alle periculen ende sviants becoringen* (IC bid v o edel hoge creatuer mijn heilige engel, die my onweerdige aertworme van god een behoeder sijt geordeneert). [12] F. 73v *Als ghi te bedde gaet ende opstaet* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebeth.*, p. 55, nr. 8 sub f. 126v). [13] F. 73v-80v *Drie Latijnse gebeden: f. 73v gebed van de H. Audo(e)nus tegen zwaar weer³⁷, f. 80r Van sent maria magdalena een Aue maria, f. 80v Aliud de eadem*. [14] F. 81r-83v *Ter eeren van .x. sonderlinge priuilegien ende doechden van maria suldi lesen .x. aue maria. daer Alexander die seste grote aflaten toe heeft gegeuen. die Julius .ij. ende leo .x. hebben geconfermeert ende vermeerderd. ende sult begeren elcker doechden deelachtich te sijn. i. Prudencia* (Weest gegruet o alrewijste moeder ende maget maria, maect my deelachtich van die grote doechden. op dat ic voertaen wijs ende geleert mach sijn om god te kennen). [15] F. 83v-100v *Soe wie dese naebescreuen bedinge alle sondagen leest ter eeren der doernen cronon ons heren Jhesu xpristi ... verdient daer mede veel gracen. Ende tot elcken .v. articulen leest dit naebescreuen veers* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebeth.*, p. 109, nr. 24 sub f. 73r; p. 123, nr. 27 sub f. 198v; p. 210, nr. 52 sub f. 50r; p. 269, nr. 67 sub f. 126r; p. 299, nr. 76 sub f. 129r)³⁸. [16] F. 101r-103r *Sente Jan guldemont* (Chrysostomus) *seit. so wie dit gebet dagelix liest en sal nyet steruen ongebiechtet noch sonder theilige sacrament. Ende men verdient daer groeten aflaet mede* (INDESTEGE, p. 133-134; LIEVENS, p. 43, nr. 8 sub f. 264; VAN HEEL, p. 82, nr. 46)³⁹. [17] F. 103r-104r *Die weerdige doctoer Johannes gerson cancellier van*

³⁷ Bisschop van Rouen († 684). De rubriek staat volgens hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 4459-4470, f. 64v-65r afgedrukt in de *Catalogus codicum hagiographicorum Bibliothecae Regiae Bruxellensis*, ed. HAGIOGRAPHI BOLLANDIANI, I. *Codices Latini membranei*, I, Bruxellis, 1886, p. 396-397 (Subsidia hagiographica, 1). Zie ook W. LOURDAUX & M. HAVERALS, *Bibliotheca Vallis Sancti Martini in Lovanio. Bijdrage tot de studie van het geestesleven in de Nederlanden (15de-18de eeuw)*, I. *De bewaarde handschriften*, Leuven, 1978, p. 483, nr. 104 sub f. 64v (Symbolae Facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, A/8).

³⁸ Betreft de lange redactie van de *Doernen Croon*. Naar de versie van dit handschrift wordt niet verwezen door D.A. STRACKE, *Die dorne Croene ons Heeren*, Antwerpen, 1929, p. 114 (Bloemen van Ons geestelijk erf, 4). Zijn editie berust in hoofdzaak op de lezing van hs. Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, 26 (olim M5).

³⁹ Zie de uitgave van dit gebed met verwerking van de redactie volgens hs. Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, 26, f. 172v-173v door A. AMPE, *Bij een heruitgave van "Het Spel vanden heiligen Sacramente vander Nyeuwervaert"*, Ons geestelijk erf, 29, 1955, p. 328-329.

parijs beschrijft. dat een mensche vast mach houden dat hem sijne sonden sijn vergeuen ... onsen heer can geofferen dese drie waerheden. Die yerste waerheide es. (O Here aldus of also heb ic gesondicht tegen uwe goetheit. ende tegen die wet uwer geboeden. dat my meshaget. waeromme ic oec penitencie doe / ACHTEN-KNAUS, *Lat. Gebeth.*, p. 101, nr. 18 sub f. 150r; LEROQUAIS, I, p. 193). [18] F. 104r *Die dit gebet leest voer een crucifixe of in presencie des heiligen sacraments verdient vijf^m iaer aflaets verleent van den paus bonifacio* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebeth.*, p. 51, nr. 8 sub f. 8r). [19] F. 104r-104v *Een ander ghebet* (O Here Jhesu xpriste dijn heilige passie. cruce. croen. nagelen ende doot). [20] F. 104v-105r *Van sente cecilia gebet* (DAt rijcke der werelt ende allen haer scierheit heb ic versmaet omme die mynne mijn heren). [21] F. 105r-106v *Van sente barbara gebeth* (onvolledig / INDESTEGE, p. 285-286; PRIMs, p. 231). [22] F. 106v-107r *Leest dese drie gebedekens als men aue maria clochuydet ende ghy verdient lxxx^m iaer aflaets. verleent van Julio den tweeden paeus* (O Alreglorioeste conyngynne der ontfermherticheit. Ic gruete den eerweerdighen tempel dijns buycs. daer in gerust heeft mijn heer ende mijn god). [23] F. 107r-108r *Die dit naeuolgende gebet deuotelic liest verdient daer mede lxxx^m iaer aflaets van dootsonden. Also te romen in sente iohans kercke te lateranen in eenen steen gehouwen ende gescreuen staet* (O Here Jhesu xpriste alreliefste vader. Ic bidde di om die liefde der vrouwen: die dijn lieue moeder hadde. doen sy dy yerst sach / ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebeth.*, p. 182-183, nr. 42, f. 142v). [24] F. 108r *Bladvulling* 1. Aen merct den tijt die es geleden. Den tijt van nu wilt wel besteden. Op dat ghij nae deser tijt. Van uwen tijde en hoert geen verwijt. Den tijt gaet voer wy volgen naer. Aen denct dit wel dit nuwe iaer. 2. Faey tout ce. Que tu vouldras. Auoir fayt. Quant tu mourras. 3. Qualis vita. finis ita. [25] F. 108v *Lijst van de aanhef der psalmen ter ere van St.-Cecilia, achtereenvolgens Ps. 18,2; 133, 1; 115, 10; 125, 1; 116, 1; 165, 1; 119, 1 (Latijn).* [26] F. 109r-112r *Gebeden tot heiligen: f. 109r Die dit gebet daghelycx leset met drie pater noster ter eren der heyliger moeder Anna die sal in sijnen leuen ende in sijn doot van haer verblijt werden* (GHegruet sijstu heilighe moeder Anna een moeder der alder salichster Joncfrouwen marie coninghinne der hemelen Een eer alder vrouwen / LIEFTINCK, p. 161, Ltk. 324 sub f. 39), f. 110r *Een ander scoen ghebet tot sint anna* (GHegruet gheert ende ghebenedijt soe sijt ghi weerdighe moeder Anna alder liefste naest gode ende maria v dochter), f. 110v *Een scoen ghebet vanden heilighen confessoer sinte franciscus* (GHegruet sijstu heilighe vader Franciscus een licht des landes Een fonteyne der oetmoedigheit / LELOUX, p. 210, nr. 3 sub 16q; LEROQUAIS, II, p. 80; MEERTENS, VI, p. 8, nr. 2bis sub 121), f. 110v *Een schoen ghebet van die heilighe maghet sinte clara* (O Heilighe maghet sinte Clara die soe menich doncker herte hebt verlicht metten exempel dijns heilichs leuens dattu leydende waerts), f. 111v *Een schoen ghebet van die heilighe mertelersse sinte katherina* (GOD gruet v weerdighe maghet reyne maghet katherina. Coninghe(!) der meechden. Een lelye suet van roeke bouen alle bloemen des paradijs). [27] F. 112r-113v *Een scoen suuerlijck ghebet voer een gheestelijke vergaderinghe te lesen* (O Here ihesu xpriste die daer hebbes wtuercoren sonderlinghe dese plaetse om v daer in te dienen). [28] F. 113v-114r *Dit sijn drie sonderlinghe pater noster die een mach lesen voer hem seluen oft voer yemant anders leuende oft doet* (O Here ihesu xpriste doer die banghicheit van herten die ghi hadt in dat hoefken doen ghi wtgherect opter eerden). [29] F. 114v-115r *Dit ghebet plach sinte maria magdalena te lesen alle daghe met groter innicheit haers herten* (MEERTENS, VI, p. 187, nr. 32 sub 34), gevolgd door de mededeling *Clement die heilighe paus heeft dit ghebet ghemaect ende ghegheuen eenen yeghelijken diet leest oft altoes ouer hem draecht .C. Jaer aflaets ende .lijij. carinen ende is goet teghen die pestliencie.* [30] F. 115r *Dit voerghescreuen ghebet heeft S. Augustijn ghemaect* (in feite gaat het gebed aan de rubriek vooraf / O Sute Jhesus maect my dat ic niet en ben O

alder mynlijcste Jhesus gheeft my dat jc niet en hebben O alder goedertierenste Jhesus veruult voer my al dat ic versuymt hebbe).

BESCHR. – Perkament; [1] + 117 bladen (het bovenste derde van het schutblad voorin ontbreekt, tussen f. 70-71 een ongenummerd blad); blad en bladspiegel resp. 102 × 75 mm en 70/73 × 52 mm; één kolom; littera textualis (f. 4r-66v: één hand van het einde der 15de eeuw), littera bastarda (f. 1r-3r, 108v-115r: eerste hand van ca. 1500 / f. 66v-108r: tweede hand blijkens de vermelding van paus Leo X (1513-† 1521) op f. 81r in samenhang met de van 1519 daterende overlijdensnotitie op f. 115v te situeren ca. 1515). In het tekstgedeelte van de textualis slechts één uitgesproken versiering van een O-initiaal, drie regels hoog, op f. 42r: een drievoudige omtrek van donker-rood, -groen en -rood; links de omtrek van de letter volgend loopt in de marge een rode lijn van waaruit naar onder toe dunner en kleiner wordende grillige lijntjes weglopen. Behoudens de gebruikelijke lombarden van één tot twee, soms tot drie regels hoog in rode of blauwe kleur betreft de versiering van de tekst der eerste bastarda de voornoemde sierletters (uitgespaarde S'en in spiegelbeeld) en de twee tot drie regels hoge blauwe initialen met rood penwerk op f. 1r en 109r (één S in spiegelbeeld, ruimten binnen en buiten de letter opgevuld met ogen- en ruitpatronen, links afgelijnd door drie met punten bezette ongelijke cirkelboogjes, in de marge loopt een stengel met rafels bovenaan uit in drie hartvormige bladen die op f. 1r evenwel niet voorkomen), f. 111r (twee S'en in spiegelbeeld, ruimte binnen opgevuld met een nervenpatroon, bovenaan en links resp. afgebiesd met een golflijn in neergaande beweging en met cirkelende lijnen die beide met punten zijn bezet), f. 114v (donker blauw-groene kleur, twee S'en in spiegelbeeld, binnen in de onderhelft een paddestoel-figuur, links vanuit de letter in de marge een bloemfestoet. Tussen f. 79v-101r, behorend tot de tweede bastarda, verschijnen regelmatig twee regels hoge rode en blauwe I's met een brede schacht waarin een witte lijn is uitgespaard en waarvan links en rechts in het midden een horizontaal doorpriemd bolletje wordt aangetroffen. Twee gele kanaries op een stokje op f. 3v (op donkerblauwe met goud omboorde quasi cirkelvormige achtergrond van 50 × 49 mm; gebladerde tak boven vogel door achtergrondkleur overschilderd; in de bovenmarge achtereenvolgens *M̄R*, *IHS* | *XR̄S* (onder elkaar), *ŒI*; onder de tekening *Aue maria etc.*)⁴⁰ en op f. 41v (op rood afgebiesde donkergroene cirkelvormige achtergrond met een doorsnede van 55 mm achter een rood ruitpatroon). Perkamenten band op karton; doorgestoken rug; sporen van verdwenen bindsnoeren langs de voorsnede; achterplat gedeeltelijk los van het boekblok. Het handschrift bevat enkele aantekeningen, met name een necrologische notitie op f. 115v: *Anno domini millesimo quingentesimo decimo nono die vero decimo sexto septembris Obiit dilecta soror mea nobilis maria de argentea domicella de niuella cuius anima requiescat in pace | ihc* (Nijvel, 16 september 1519); twee eigendomsnotities, op f. 116r: *Na der doet van my <n> vrouwe begheert sy dat desen boec toe hoeren sal suster berbel vanden ryuieren Ende heefden haer gheue met haren leeuende lyue* (16de eeuw)⁴¹ en op de voorzijde van het voorste schutblad: *Ce livre appartient au Musée du*

⁴⁰ Op een los transparant leest men in een door een moderne hand nagebootste textualis: myn canarie vogeltje heeft my | van daeg beschaemt gemaekt | het was reets besig met God | door zynen zang te loven, doen | ik nog in t bed lag te luyaerden.

⁴¹ Op deze bladzijde werd bovendien een drievoudig omrande papieren medaillon (gravure?) ingeplakt (verzinnebeelding van de Hof van Olijven?): in een goudgeel landschap een geknielde Franciscus met vóór hem een opengeslagen buidelboek en met de gestigmatiseerde handen opgeheven naar Christus op het kruis, geheel door het lichaam van de duif omgeven; op de achtergrond links twee ingedommelde figuren.

collège Ste Barbe à Gand, rue savaen. V d Borre sj (Eug. van de Borre, † 1920)⁴²; op de dekbladen voor- en achterin resp. de bewaarletter Q (Ruusbroecgenootschap) en het bewaarnummer N° 2 (op blauw achzijdig getand etiket van het St.-Barbaracollege te Gent).

LIT. – St. AXTERS, *De Zalige Heinrich Seuse in Nederlandse handschriften*, Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag (1366-1966), ed. E. M. FILTHAUT, Köln, (1966), p. 350 (verkeerd bewaarnummer 33!): betr. f. 4r-41r. ID., *Bibliotheca Dominicana Neerlandica Manuscripta (1224-1500)*, Louvain, 1970, p. 188-189 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 49): betr. f. 4r-41r.

GEESTELIJKE TRAKTATEN

Neerl. 9 (olim 16). RICHARD VAN ST.-VICTOR, *In Cantica Canticorum explicatio*, Middelnederlandse vertaling. – Lier, Sion, einde 15de - begin 16de eeuw.

INHOUD. – Dank zij de studie van Cl. Hap over de Middelnederlandse berijmingen van het Hooglied⁴³ is het mogelijk de in dit handschrift overgeleverde Middelnederlandse vertaling van de aan Richard van St.-Victor, can.a. (†1173) toegeschreven Latijnse prozacommentaar op het Hooglied te plaatsen in haar redactionele context. Het hier besproken manuscript bevat de Middelnederlandse verklaring met 41 hoofdstukken zonder een voorafgaande lijst van de titels (de meeste uitleggingen tellen 40 kapitels en zijn voorafgegaan door een lijst van de hoofdstukopschriften). De 41 titels zonder lijst worden tot dusver slechts aangetroffen in de hss. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 21962-63 en Gent, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 259; naar het l.g. parallelmanuscript werd reeds door L. Reypens op f. 2v verwezen⁴⁴. De kapittelverdeling van de commentaar t.o.v. de Hooglied - hoofdstukken c. q. - verzen is als volgt: Hoogl. 3, 1 = c. 1; 3, 2 = c. 2-3; 3, 3 = c. 4; 3, 4 = c. 5-7 (Dat seuende (!) capittel = c. 6); 3, 5 = c. 8; 3, 6 = c. 9; 3, 7 = c. 10; 3, 8 = c. 11; 3, 9-10 = c. 12; 3, 11 = c. 13; Hoogl. 4, 1 = c. 15 (!) [= 14], c. 13 (!) [= 15], c. 16; 4, 2 = c. 17-18; 4, 3 = c. 19-20; 4, 4 = c. 21-22; 4, 5 = c. 24; 4, 6 = c. 25; 4, 7 = c. 23 (in het handschrift evenwel in de numerieke volgorde: c. 23-25); 4, 9 = c. 27; 4, 10-11 = c. 28; 4, 12-14 = c. 29; 4, 15 = c. 30; 4, 16 = c. 31-32; Hoogl. 5, 1, r. 4 = c. 33; 5, 2-5 = c. 34; 5, 6-7 = c. 35; 5, 8-10 = c. 36; 5, 11-12 = c. 37; 5, 13-14 = c. 38; 5, 15 = c. [39]; 5, 16 = c. [40]; 5, 1, r. 1-3 = c. [41]⁴⁵. Er dient nog vermeld te worden dat de dekbladen, van eenzelfde 13de- à 14de-eeuwse hand, een Latijnse verklaring bevatten, resp. voorin van

⁴² R. MENDIZÁBAL, *Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu ab a. 1814 ad a. 1970*, Romae, 1972, p. 275, nr. 15242.

⁴³ Cl. HAP, *Een 14e-eeuws Middelnederlands berijmd commentaar op het Hooglied*. Kritische studie en uitgave van de tekst, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Louvain, 1975, p. 169-173.

⁴⁴ Uit dit manuscript werden c. 8 en 30 gepubliceerd door St. AXTERS, *Mystiek Brevier*, I. *Het Nederlandsche mystieke proza*, Antwerpen, 1944, resp. p. 275-276, nr. 78 en p. 25-29, nr. 9. De door St. Axters uitgegeven tekst correspondeert slechts gedeeltelijk met c. 8 in ons handschrift (f. 31r, r. 14-f. 33r, r. 11).

⁴⁵ De Middelnederlandse tekst volgt de Latijnse redactie (ed. J.-P. MIGNE, *Patrologia Latina*, CXCVI, Lutetiae Parisiorum, 1855, kol. 405-524) tamelijk op de voet: in ons manuscript ontbreken de proloog en c. 42 (een sequens n.a.v. Maria-Tenhemelopneming (ed. *Analecta hymnica medii aevi*, IX, Leipzig, 1890, p. 58, nr. 72) en beantwoorden c. 23, 24, 25, 26 aan een andere volgorde in de Latijnse tekst, resp. c. 26, 23, 24, 25.

len en overeenkomsten. Wat het taalgebruik betreft heeft de Noordnederlandse bewerker ongebruikelijke woorden in zijn dialect overgezet en heeft hij vele passages uitgebreid; nochtans heeft hij voldoende zinnen onveranderd gelaten, zodat met zekerheid kan gezegd worden dat de Zuidnederlandse bewerking aan de basis lag van zijn redactie. Deze vernoordnederlandste bewerking is blijkbaar tot stand gekomen in de eerste helft van de 15de eeuw, wellicht zelfs in de beginjaren ervan, en vermoedelijk in de kringen van de moderne devoten. Dit verklaart waarschijnlijk ook hoe het komt dat deze versie vooral wordt gevonden in handschriften herkomstig uit het noorden van het Nederlandse taalgebied. [F.H.]

F. HENDRICKX, *De Middelnederlandse handschriften van het Ruusbroecgenootschap te Antwerpen (Eerste deel)*, Miscellanea Neerlandica: opstellen voor Dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, o.l.v. E. Cockx-Indestege & F. Hendrickx, dl. 1, Leuven, 1987, resp. p. 69-71 en p. 77-82 (met literatuuropgave). J. DESCHAMPS, *De Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen van de "Hundert Betrachtungen und Begehungen" van Henricus Suso*, Spiritualia Neerlandica: opstellen voor Dr. Albert Ampe S.J. hem door vakgenoten en vrienden aangeboden uit waardering voor zijn wetenschappelijk werk, o.l.v. E. Cockx-Indestege, J. Deschamps, F. Hendrickx & P. Verdeyen, Antwerpen, 1990, p. (225)-(231).

- 11.d. HENRICUS SUSO, *Hundert Betrachtungen und Begehungen*, eerste Middelnederlandse vertaling van de anonieme Latijnse vertaling; andere teksten (gebeden en oefeningen). Brabant, einde 15de eeuw, ca. 1500 en ca. 1515.

Perkament, (1)-116 bladen (het bovenste derde van het schutblad voorin ontbreekt, tussen f. 70-71 een ongenummerd blad), 102 x 75 mm, bladspiegel 70 à 73 x 52 mm, één kolom, 16 regels; littera textualis (f. 4r^o-66v^o: één hand eind 15de eeuw), littera bastarda (f. 1r^o-3r^o, 108v^o-115r^o: eerste hand van ca. 1500 / f. 66v^o-108r^o: tweede hand blijkens de vermelding van paus Leo X (1513-† 1521) op f. 81r^o in samenhang met de van 1519 daterende overlijdensnotitie op f. 115v^o te situeren ca. 1515). Oude perkamenten splitselband op karton met omgezette randen; aan de frontkant der platten boven en onder een gaatje van ontbrekende sluitlinten. Het handschrift bevat enkele aantekeningen, te weten een necrologische notitie op f. 115v^o: "Anno domini millesimo quingentesimo decimo nono die vero decimo sexto septembris Obiit dilecta soror mea nobilis maria de argentea domicella de niuella cuius anima requiescat in pace l ihc"; twee eigendomsnotities, op f. 116r^o: "Na der doet van my[n] vrouwe begheert sy dat desen boec toe hoeren sal suster berbel vanden ryuieren Ende heeften haer gheue met haren leeuende lyue" (16de eeuw), en op de voorzijde van het voorste schutblad: "Ce livre appartient au Musée du collège Ste Barbe à Gand, rue savaen. V D Borre sj" (Eug. van de Borre, † 1920).

UFSIA, *Ruusbroecgenootschap, hs. Neerl. 23*
(olim 23)

Deze Middelnederlandse versie van Suso's *Hondert artikelen* gaat terug op een tweede Latijnse vertaling, ditmaal van de vernoordnederlandste bewerking van de Zuidnederlandse bewerking. De vertaler, die onbekend is maar wiens moedertaal het Diets moet geweest zijn, heeft sommige artikelen met bijzonderheden uitgebreid en noemt ditmaal de auteur: "deuotus quidam ordinis

fratrum predicatorum conuentus constanciensis (Konstanz) in sueuia (Zwaben) frater videlicet henricus dictus suzo compilator horlogij eterne sapiencie". Het *Horologium Sapientiae* is Suso's Latijnse bewerking (1333-1338) van het eerste en tweede boek van zijn *Büchlein der Ewigen Weisheit*; het derde boek hiervan, de *Hundert Betrachtungen*, zijn door Suso in zijn *Horologium* nooit opgenomen geweest. Vermoedelijk werd deze Latijnse vertaling vervaardigd in de eerste helft van de 15de eeuw, gezien de ontstaansperiode van de redacties die ten grondslag liggen aan deze overzetting. De anonieme Latijnse vertaling geraakte minder verspreid dan Jordaens' vertaling.

Grotendeels komt deze Middelnederlandse vertaling met het Latijnse voorbeeld overeen, afgezien van enkele weglatingen, bijvoegingen, inkortingen of uitbreidingen. Zij is slechts in zes manuscripten overgeleverd, waarvan het hier besproken handschrift de complete tekst biedt (f. 4r^o-41r^o). [F.H.]

F. HENDRICKX, *De Middelnederlandse handschriften van het Ruusbroecgenootschap te Antwerpen (Eerste deel)*, Miscellanea Neerlandica: opstellen voor Dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, o.l.v. E. Cockx-Indestege & F. Hendrickx, dl. 1, Leuven, 1987, p. 88-92 (met literatuuropgave). J. DESCHAMPS, *De Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen van de "Hundert Betrachtungen und Begehungen" van Henricus Suso*, Spiritualia Neerlandica: opstellen voor Dr. Albert Ampe S.J. hem door vakgenoten en vrienden aangeboden uit waardering voor zijn wetenschappelijk werk, o.l.v. E. Cockx-Indestege, J. Deschamps, F. Hendrickx & P. Verdeyen, Antwerpen, 1990, p. (236)-(239).

- 11.e. HENRICUS SUSO, *Hundert Betrachtungen und Begehungen*, tweede Middelnederlandse vertaling; andere teksten (gebeden). Maaseik, Sint-Agnesklooster, ca. 1500.

Papier (f. 18, 27, 65, 94, 103, 201 en 209 van perkament), 229 bladen, 114 x 85 mm, bladspiegel ca. 95 x 65 mm, één kolom, één hand (littera bastarda). Oude bevuilde perkamenten band op karton met inslagen (achterplat beschadigd), rug geplooid, één klampsluiting (tweede ontbreekt). Bezitsaantekeningen: "dit boeck is int gebruck van s[uster] catarina manshouen soe lang als god beleuen sael" (f. 6v^o), identiek aan de eigendomsnotitie in hs. Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 2 E 11, f. 1r^o; "Maaseik, Sint-Agnesklooster" op verso-zijde van het voorplat (potloodvermelding van J. Deschamps).

UFSIA, *Ruusbroecgenootschap, hs. Misc. 26*
(olim 26)

Dit handschrift is ontegensprekelijk een 'Maaseikertje' en vult J. Deschamps' lijst aan van de vele manuscripten uit dit regularissenklooster, die hij tot hier toe in 'gepubliceerde' geschriften kenbaar heeft gemaakt. Behoudens de voornoemde bezitsnota waarin zuster Catharina van Manshoven zich als de gebruikster van deze codex identificeert, zoals zij dit op gelijkaardige wijze gedaan heeft in het hierboven vermelde Utrechtse manuscript waarvan vaststaat dat het afkomstig is van het Agnetenklooster te Maaseik, pleiten nog andere, intrinsieke criteria voor deze herkomst. In de kalender wordt de